

БАЛАБАН ЫЙЫН 1 КҮНЭ – БИЛИИ КҮНЭ!

Чурапчыга күн тахсар!

САНА ОЛОХ

Чурапчы улуунун хаһыата

ХАҢЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЫЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

12+

2019 сыл
Атырдыах
ыйын
30 күнэ
бээтинсэ
№ 65
(11622)

Эбүрдэ

ЫТЫКТАБЫЛЛААХ САҔА СИРИН ОЛОХТООХТОРО!

Саҕа Өрөспүүбүлүкэтин сапалтатын аатыттан уонна тус бэйэм эһигини Билии күнүнэн итихтик-истинник эбэрдэлибим!

Балабан ыйын 1 күнэ билиэхэ хас биридипитигэр умнуллубат үтүө өйдөбүлүлээх бэлиэ күн буолар. Кили үйэтин тухары үөрэнэр. Ол иһин бу бырааһыннык бары көлүөнэ дьон өйүн-санаатын ситимниир аналлаах.

Саҕа сиригэр саҕа үөрэх дьылыгар 146 тыһыынча оҕо оскуола боруогу атыллыаҕа. Кинилэр олохторугар саҕа саҕахтары арылар дьонун кэм сабаланаар. Чуораан чугдаарар тыаһынан оскуола аанын аан бастаан аһар, мөҥөһө кылааска киирэр оҕолоро ураты долгутуулаах түгэн. Бу күн өрөспүүбүлүкэбит 15 тыһыынчаттан тахса кыраанаанара билии кизг аартыгын арыыахтара.

Үөрэх дьыла судаарыстыбаннай эхсэмэнгэ бэлэмнэнэччилэрэ уонна оскуоланы бүтэрэн олох кизг аартыгар үктэммитидэҕэ үһүүллээнчылараа эмиз долгутуулаах, ону аһан быһаарыылаах буолуоҕа. Быйыл өрөспүүбүлүкэ үрдүк уонна орто анал үөрэбин тэримтэлэригэр 46 тыһыынчаттан тахса ыччат үөрэнэҕэ олортон 12 тыһыынча кэрингэ уолаттар уонна кыргыттар устудьуон билиэтин аан бастаан ылаахтара.

Үөрэх – бойду бигэ туругун аһыаата. Ол иһин үөрэҕи сайыннаран сарук мэлдьи өрө тутуллар. Саҕа сиригэр хас бириди оҕоҕо аныгы ситиһиллээх үөрэҕи, кизг билиини баһылыыр

усулуобуйаны тэрийии – бу билиги сүрүн сыалбыт. Ону ситиһэрэ өрөспүүбүлүкэҕэ үөрэх хаачыстыбатын үрдэтэр, оҕону иитэрэ анаан култуура уонна чэбдиэриги биэр кэлим эйгэтин тэрийэр ситимнээх үлэни ыытабыт. Биллэн турар, инфраструктураны тэрийэн, саҕа эбийиэктэри тутан сөптөөх усулуобуйаны хаачыйдахха эрэ үөрэх сайдар кыахтаах. Ол курдук үтүө үгэспитинэн саҕа үөрэх дьылыгар саҕа оскуолалары тутан үлэҕэ киллэрэбит. Бу күнүргэ үөрүүлээх быһыыга-майыга үс оскуола аанын тэлэччи аһыаҕа – Амма улуунун Бөтүг уонна Сунтаар улуунун Арыылаах сэлэтиннэлэригэр, ону тэнгэ Дьокуускай куоракка 6 №-дээх оскуола. Бу оскуолалар кабинеттара аныгылыы сэлэтинилэр – оҕолор үөрэнэллэрин сэрэ устурдунан дьарыктаныахтара, айар-чинчийэр, онтон да атын ис кыахтарын арылар эйгэҕэ үтүүллүөхтара.

Күндү доһоттор!

Өссө биэр саҕа үөрэх дьыла үүнэ. Саҕа арыыһылар, саҕа кыахтар умсугутуулаах кэмнэрэ. Бүгүнгү бырааһынныкка педагогтараа уонна төрөппүттэрэ профессиональнай ситиһиллэри, мындыр өйү-санааны, тулуур, үөрэнээччилэрэ уонна устудьуоннара – туйгун сыаналары, айымныылаах үөрэҕи, кэрэхсэбиллээх түгэннэри уонна бары үтүөнү баҕарабын!

Саҕа Өрөспүүбүлүкэтин Ил Дархана
Айсен Николаев.

ЫТЫКТАБЫЛЛААХ УЧУУТАЛЛАР, ҮӨРЭНЭЭЧЧИЛЭР, ТӨРӨПҮТТЭР!

Эһигини барыгытын Билии күнүнэн уонна саҕа үөрэх дьыла сабаламмытынан, «Чурапчы улууһа (оройуона)» муниципальнай тэриллпи дьаһалтатын уонна улуус дьокутааттарын аатыттан итихтик-истинник эбэрдэлибим!

Бу күн хас бириди оҕо өйдүгэр-санаатыгар кэрэ өйдөбүлү саҕар саамай элпизтинэстээх, үөрэхкэ кыһамныыны түмэр, билии кизг аартыгар сирдир бэлиэ түгэн буолар. Билиги, Саҕа моруота, билиинэн сэлэммит ыччат дьонноох буоллаһына, хаһан дьаны, ханнык да уустук кэмнэрэ самнан, сымэлиэн хаалыа суоҕа. Ол туоһуларынан Эһиги, бүгүнгү үөрэнээччилэр, устудьуоннар буолабыт. Хас бириди үөрэх чааһа үрдүк ситиһиллэри, үтүө түмүктэри аһалпын.

Күндү үөрэнээччилэр, убаастабыллаах учууталлар! Саҕа үөрэх дьыла көдүүстээх үлээн толору буолгун уонна кизг билиини, саҕа арыыһылары аһалпын, улуустук барбара сайдыытыгар кэскиллээх укулааты уурустун дьиз баҕа санаабытын тизрээбит.

Хас бириди дьиз кэрэгингэ, төрөппүттэрэ кытаанах доруобуйаны, ил-эйэ энгэрдэстин!

«Чурапчы улууһа (оройуона)» ИТ
баһылыгын э.т. Алексей НОГОВИЦЫН,
улуус дьокутааттарын Сэбиэтин
бэрэссэдээтэлэ Афанасий ЗАХАРОВ.

Улууска – бу күнүргэ

ОЛОРОР УСУЛУОБУЙА ТУПСУО

Атырдыах ыйын 26 күнүгэр Нидьили төлбөтүгэр тулаайах оҕолорго анаан утуллубут аһыс кыбаргыраалаах дьизни өрөмүөннээһин үлэлэрэ сабаламмыттар. Онуоха улуус дьаһалтатыттан туһааннаах үлэһиттэр тийэн, үлэ хаамытын билистилэр.

Марианна Антипина, эпизкэ уонна попечительство отделын начаалынныыга:

Бу дьиз 2013 сыллааха тутулан, үлэҕэ киирбитэ. Кыһынын дьиз иһинээҕи температура нурмаҕа элпизтээбэт буолан, тулаайах оҕолортонунсүү киирбитэ. Ол курдук, дьиз хамсаан, түнүктэр кайдыбыттар, кыһынын истизэнэн уонна муостанан тымныйбыт, онтон сыптаан благоустройство уута тонмут этэ. Онтон да атын кыһалбалар үөхсээн, олохтоохтор уустуктары көрсүбүттэрэ.

Быйыл улуус дьаһалтатын өтүттэн 400 тыһыынча солкуобай көрүллэн, Альберт Кардашевскай сапайааччылаах чааһынай

тэрилтэни кытары дуоһабардаһан, бу нэдиэлэттэн дьизлэри сылыты, тулсары үлэлэрэ сабаланылар. Ол курдук, үлэһиттэр билигин дьиз тас өтүттэн анал сылытар матырыйаалынан бүрүө сүлдүллар. Сапгыы үл-харчы кэмигэр көрүллэн истэһинэ, дьиз үрдүн, икки этээһинэн муосталары оноруохтара, алдыаммыт түнүктэри уларытыахтара. Маны таһынан уотунан хаачыйыны уонна кирдээх уу аһар систизмэлэрин, иттиги кырааннарын тулсарыахтара, итини тэнгэ тас ааннары уларытыахтара. Өрөмүөн үлэлэрэ ситиһилээхтик түмүктэнэн, хаамыһыаны аһан, сөптөөх усулуобуйа тэриллээҕэ.

Маны таһынан быйыл Нидьили хочуолунайа гаас ситимигэр холбонуохтаах. Онон бу эрэ дьиз буолбакка, төлбө үгүс дьизлэригэр күөх төлөн киирэн, тонуу-хагыы тохтууругар, оҕолор усулуобуйа тулсарыгар эрэл улахан.

Марфа ПЕТРОВА.

Тыа хаһаайыстыбата

ОТТООҔУН АТЫРДЫАХ ЫЙЫН 29 КҮНҮНЭЭБИ ТУРУГУНАН

№	Нэһилиэктэр	Тизх аһсаана, (единиц)	Звено аһсаана, (единиц)			Отчут аһсаана	Охсулунна гектар	Бэлэмнэммит от, (туонна)			графиктан %	былаантан %	
			барыта	итинтан:				былаан	график быһыы-тынан	отчуоттуур күн барыллааһын			факт
көпө	көпө-илии	былаан		график быһыы-тынан	отчуоттуур күн барыллааһын	факт							
1	Алабар	32,0	27,0	8,0	19,0	68,0	1400,0	1900,0	1710,0	1400,0	1189,0	69,5	62,6
2	Бахсы	16,0	14,0	4,0	10,0	29,0	1214,0	1778,0	1600,2	1725,0	1145,0	71,6	64,4
3	Болтоно	8,0	5,0	2,0	3,0	16,0	2250,0	1895,0	1705,5	2000,0	1828,0	107,2	96,5
4	Болугур	17,0	11,0	7,0	4,0	31,0	1897,0	3036,0	2732,4	3036,0	2008,0	73,5	66,1
5	Кытаанах	9,0	6,0	2,0	4,0	28,0	1879,0	1768,0	1591,2	2000,0	1795,0	112,8	101,5
6	Арыылаах	16,0	9,0	3,0	6,0	36,0	1761,0	1661,0	1494,9	1661,0	1678,0	112,2	101,0
7	Мугудай	12,0	5,0	5,0	0,0	15,0	2490,0	2679,0	2411,1	2657,0	2441,0	101,2	91,1
8	Одьулуун	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	3280,0	3378,0	3040,2	2678,0	3070,0	101,0	90,9
9	Соловьев	8,0	8,0	2,0	6,0	17,0	3614,0	2486,0	2237,4	2500,0	2514,0	112,4	101,1
10	Сыпан	38,0	31,0	13,0	18,0	54,0	4390,0	4315,0	3883,5	3668,0	3807,0	98,0	88,2
11	Төлөй	9,0	7,0	4,0	3,0	15,0	1550,0	1587,0	1428,3	1500,0	1508,0	105,6	95,0
12	Хадаар	6,0	3,0	1,0	2,0	10,0	2831,0	1791,0	1611,9	1791,0	2148,0	133,3	119,9
13	Хатылы	7,0	4,0	1,0	3,0	11,0	3080,0	2104,0	1893,6	2000,0	1915,0	101,1	91,0
14	Хайахсыт	14,0	12,0	2,0	10,0	32,0	1740,0	1680,0	1512,0	1480,0	1490,0	98,5	88,7
15	Хоптобо	21,0	17,0	4,0	13,0	24,0	3120,0	3385,0	3046,5	3320,0	2870,0	94,2	84,8
16	Чаныр	10,0	8,0	3,0	5,0	17,0	2031,0	2271,0	2043,9	1590,0	1996,0	97,7	87,9
17	Чурапчы	13,0	8,0	2,0	6,0	30,0	1199,0	1616,0	1454,4	1500,0	1546,0	106,3	95,7
	Улуус үрдүнэн	236,0	175,0	63,0	112,0	433,0	39706,0	39330,0	35397,0	36504,0	34948,0	98,7	88,9

Марианна ПЕРМЯКОВА, улуустаагы тыа хаһаайыстыбатын сапалтатын исписэлиһэ

Сайды суола

ХУДУОНУНЬУК ТӨРӨӨБҮТ УЛУУНУН КИЭРГЭТЭР

художественной-эстетической оскуоланы бүтэрбитим. Онтон Дьокуускайдаагы култуура үнүстүүтүгэр «Дизайн-среды» диэн үөрэххэ үөрэммитим. Быһааран этэр буоллаха, тулалыыр эйгэни киэргэтэр, тупсарар, дьон-сэргэ сылдыарыгар табыгастаах эбийиэктари толкуйдаан, оноруу буолар.

«Центр компетенций по вопросам комфортной городской среды РС (Я)» тэрилтэбэ арт-дириэктэринэн үлэлибин. Салайааччы эмиз Кытаанахтан төрүттээх, талааннаах ураты көрүүлэрдээх архитектор Мария Скрыбина.

Сүрүн үлэбиттэн ураты устуудуулар уруһуйдуур баҕалаах дьону-сэргэни үөрэтэбин. Манна биэр үлэһиттээхпин. Билигин уопускааба сылдыабын.

- «Лето Якутии» бэстибээл туһунан сиһилии сырдата түс эрэ.

- «Лето Якутии» бэстибээл сыалынан — арт-эбийиэк көмөтүнэн нэһилиэктэргэ, куораттарга тулалыыр эйгэни тупсарыы, уларытыы буолар. Арт-эбийиэктэргэ мурал (улахан истиэнэ ойуута) уонна инсталляция (интэриэһинэй скульптура) киэрэллэр. Маны айарбытыгар-тутарбытыгар нэһилиэк устуоруйатын, култууратын, уратытын үөрэтэн, ээкслюзивнай эскиистэри оноробут. Ол кэнниттэн олохтоохтор куоластаан, сөбүлээбит арт-эбийиэктэрин таллараары, интэриниэкска таһаарабыт.

«Лето Якутии» бэстибээлбитин бырайыактаан, СӨ архитектордарын сойууһун нөҕүө РФ Бэрэсидьиэнин граны куюнуруугар кыттан кыайбыппыт. Бу граны туттарбытыгар утары үбүлээһин көрүлүбүт буолуохтаах. Ол курдук, бырайыак олоххо киэрэригэр кыттыыны ылар оройуоннар эбии үбү көрөллөр. Манна Чурапчы муралы уруһуйдуурга аан

бастакынан үбү тыырбыта. Бэстибээл 13 куоракка уонна үс улуус киинигэр тус-туска оһоһуллубут бырагыраамаларынан ыһтыллыаба. Бу күннэргэ Амма улууһугар мурал эскиистэрин куоластааһына түмүктэнэ. Манна үс худуһунньук кыттыыны ылла. Бэрдигэстээххэ, Удачнайга мураллара бүтэн, үөрүүлээх быһыыга-майгыга аһылыннылар.

Маны таһынан бэстибээлбит биэр хайысхатынан худуһунньуктары кытары көрсүһүүлэри тэрийии, баҕалаах дьону уруһуйдуурга үөрэтии, маастар-кылаастары ыһтыы буолар. Бу чэрчитинэн, Чурапчы нэһилиэгэр оҕолорго маастар-кылаас ыһыллытым. Оһо 50-60-ча оҕо кыттыыны ылан, үөрдүлэр-көттүлэр.

Бэстибээл арт-кураторынан Чурапчытан төрүттээх Евгения Новгородова үлэлиир. Кини Москва куоракка опорор, ускуустубаны үөрэтээччи. Бэстибээлбит ситиһилээхтик барарыгар көмөлөһөр, субса-ама буолар.

- Бу уруһуйдуу сылдыар муралың идиэйэтэ хайдах киэрбитэй?

- Сыл аһаарын устага тугу уруһуйдуурбун толкуйдаабытым. Алта эскииститтэн нэһилиэһи куоластааһынынан «Аттаах кыһылы» талбыта. Дьингэр, мин Василий Яковлев—Далан уобараһын уруһуйдуохпун баҕарбытым.

«Аттаах кыһылы» көмүүтэргэ графигынан тургэниик онорбутум.

- Муралы ханнык кыраасканы уруһуйдуугуну? Чугастан улахан кээмэйдээх хартыынаны уруһуйдуур уустук буолуо?

- Сүрүннээн фасаднай кырааскалары туттуохха сөп. Ол эрэри, бу муралы «Тиккурила» диэн хаачыстыбаалаах финскэй кыраасканы уруһуйдуу сылдыабын. Алтаах кыһылы уруһуйдуурга 200 литэрэ кэрингэ кырааска атылаһыллыбыта. Мурал бизс-уон сыл турар.

Маһаа уустуга суох. Хартыынаттан

көрө-көрө кырааскалыыбын. Аплара түлэн уруһуйдаабылпын көрөбүн уонна туох эрэ табыллыбатах диэн санаабылпын тутта көннөрөбүн.

- Хас күнүнэн бүтэриэхтээхкини?

- Абыс күн уруһуйдуур былааннаахпын. Былаантан хаалбанка иһэбин. Ардах эрэ түспэтэр.

- Үөһэ таһан уруһуйдуурга куттаммаккын дуо?

- Үөһэттэн куттаммаппын. Экстрим курдук санаан таһсабын. Сааһырдахпына таһсыам суоҕа этэ.

- Алта эскииститтэн «Куйуурдуйт космонавт» эскиистэ тоҕо космонавы уруһуйдаабыккыны?

- Аан бастаан, оҕону онороору гыммытым. Оҕо куйуурдуу туар уобараһын элбэх киһи уруһуйдаабыт, чуңкук буолуо диэммин, космонавы онорбутум. Оттон балыгы эрдэттэн улахан гына толкуйдаабытым.

Кэнники сылларга аан дойду үрдүнэн айылҕаны харыстааһын туһунан үлэлэр күүскэ ыһтыллылар. Маныаха уруһуйум ис хоһоонугар киэрдээххэ, кэлэр кэмгэ тыммат буолуохтутугар диэри айылҕабытын, салгыммытын киртиллипит, ол иһин анал көстүүмнээх сылдыабыт уонна собо биологическайдык уларыыбыт (мутация) диэн.

- Ордук тугу уруһуйдуургун сөбүлүүгүнү?

- Наһарыаннаабыттан тутулуктаах. Халлаан, айылҕа уларыытын сөбүлүүбүн. Ол иһин билигин сир, дойду айылҕа көстүүтүн уруһуйдуубун.

Ити курдук, улуспут инники кэскилэ, талааннаах ыччалпыт Кыыдаана Игнатьева айымныылаах үлэ үгэнигэр ситиһилээхтик үлэлии сылдыар, төрөөбүт дойдута чэригэр сайдарын туһугар дьоһун кылаатын киллэрсэр. Киниэхэ өссө даһаны айар үлэтигэр үрдүктэн-үрдүк ситиһилэри баҕарабыт.

Марфа ПЕТРОВА.

От ыйын 1 күнүттэн сэттиньи 30 күнүгэр диэри бастакы өрөспүүбүлүкэтээҕи «Лето Якутии» диэн аныгы култуура бэстибээлэ ыһтылла турар. Бэстибээл чэрчитинэн бу күннэргэ Кытаанахтан төрүттээх, Саха сиригэр биллэр эдэр худуһунньук Кыыдаана Игнатьева Чурапчы нэһилиэгин килбэйэр киинигэр дьэндэйэн турар 5-с этээстээх уопсай дьыэ истиэнэтигэр «Аттаах кыһылы» хартыынаны уруһуйдуу сылдыарын кэлэ-бара көрөр буолуохтааххыт. Бу мурал туһунан уонна киһи айар үлэтин туһунан билээри-көрөөрү, Кыдаана Игнатьеваны кытары көрсөн сэлэргэстим.

- Үтүө күнүнэн, Кыыдаана! Ханнык идээ үөрэмминкини? Билигин тугу үлэлигини?

04-2007 сыллаахха Кытаанахтаагы

ЧАКЫРДАР: «ЭРДЭ ИНТЭРИНИЭТЭ СУОХ ХАЙДАХ ОЛОРБУППУТУЙ?»

Билинги балысканнык сайдар үйэбэ, биһиги курдук, дьаба баһыгар сытар нэһилиэккэ сибээс киэрэн, эдэригэр эмэнигэр тийэ ытыс саба тэриллэнэн, «ынах мангыраһан, онтон аныгы киһи ватсабынан кэпсэтэн билсэр» диэн саха былыргы өһүн хоһооно уларытар кэмэ үүннэ. Ону аһан, салгын нөҕүө холбонор "вайфай" диэн айыллан, туох да хааччаба суох ыраах олоһор ыалларбытын кытта сонуммутун үллэстэ олоһор кыахтанар буоллубут.

Ол курдук, атырдыах ыйын 26 күнүгэр Чакырбыт нэһилиэгэр босхо оптоволокну холбонмут үөрүүлээх күнүн баһиэтээтибит. Бу күн, улуспут кииниттэн, дьоплоох Дьокуускай куораттан ыһырылаах ыалдыттар, саха көрдөрөр-иһитиннэрэр хампаанньатыттан кэрэспэдиэн кэлэн, үөрүүбүтүн үллэһиннилэр. Саас сааһынан саһылаан кэспир буоллаха, маннай, Чакырга кириигэ туар сана оһоһуулаах ааркабытыгар ыалдыттары сахалыы ырыаан-тойугунан айхаллаан, арыылаах алаадынан, уохтаах кымыһынан аал уоту аһатан көрүстүбүт. Манна баһылыктыт Константин Иннокентьевич Лебедев «Эксперт-телеком» диэн тэрилтэни кытта дуоһабар түһэрсэн, үлэ хайдах ааспытын сиһилии сырдатта. Ону таһынан бусор-босхо оптоволокну киллэрбит киһибит, тэрилтэ салайааччыта Гаврил Петрович Афанасьев тыл эттэ, босхо киллэрбитин туһунан манньык хоруйдаата: «Чакырга үөскээбит табаарыһым Костя уонна биэр кылааска үөрэммит кыһылым Алена Еремеевтар сырдык ааттарыгар аныыбын. Өссө оччолорго табаарыһым

Костя төрөөбүт дойдугар сайдыыны киллэрэр баҕа санаалаарын мизэх кэпсээбитэ. Ону кэриэстээн, кинилэр үтүө ааттарын үйэтитээри бу үлэбэ ылысбытым, — диэн эттэ. Онутоһоһууур нэһилиэкпит киһи уулуссатыгар туар АТС дьэитигэр тийэн, Костя уонна Алена Еремеевтар сырдык ааттарыгар аһаан, бу күн Чакыр нэһилиэгэр оптоволокну холбонмутун туоһулуур көмүс солотуулаах өйдөбүнньүк мемориальнай дуосканы астыбыт. Билинги туругунан оптоволокну нэһилиэк дьаһалтагыгар уонна биэр чааһынай дьэбэ холбонон турар. Ол — Андреевтар дьэбэ кэргэннэригэр. Кинилэргэ тийэн, хайдах туруктаах үлэли туарын ыал аба баһылыгыттан Александр Николаевичтан,

ийэлэриттэн Клавдия Николаевнатан билистибит. Александр Николаевич Андреев нэһилиэкпитигэр оптоволокну киэрэригэр тус бэйэтинэн үлэспит, биэр тутаах киһинэн буоларынан уонна хас да сыл таһаарылаахтык АТС-ка үлэстэбитин суолталаан, оптоволокну үлэтин салайар үлэбэ ылбыттар. Онтон сынныалан климмитигэр кэлэн, Чурапчыга баар Чакыр түмсүүтүн салайааччытынан үлэтир Мотрена Николаевнаны, шэфтардээхлитин сүрүннүүр Мария Петровна Заболотцаканы уонна шэфтээх дьоммутун кытары скайпынан быһа холбонон олоһон, онлайн режимгэ чааһан ордук кэпсэттибит, эбэрдэлистибит. Хор, оннук Чакырбыт сайынна. Чурапчы баһылыгын үл

уонна экономика болпуруостарыгар солбуйааччы Алексей Гаарилевич Егоров үөрүүлээх балиэ түгэнинэн эбэрдэлээтэ, махтал суруктары туттарда уонна олохтоохтору оптоволокну ситимигэр бары кургүмүнэн холбонорбутугар ыһырдда. Оптоволокну киэрэригэр тэнгэ үлэлэспит «Эксперт-телеком» ХЭТ генеральнай дириэктэрэ Евгений Анатольевич Керемьясов үлэ хаамытыт, хайдах туһанарбытын уонна холбонуу төлөбүрүн, туох үчүгэйдээбин кэпсээтэ. Аралдьыйыы эрэ өһөтүн туһаммакка, үлэбэ уонна үөрэххэ туттарбытыгар ыһырдда. «Маарыкчаан» тэрилтэ баар буолан уонна олохтоохтор көмөлөрө бигэ тирэх буолбутун баһиэтээн туран, махтал суруктары Николай Николаевич Филипповка, Александр Николаевич Андреевка, Янус Сергеевич Макаровка, Николай Прокопьевич Адамовка, Айтал Сергеевич Макаровка, Константин Константинович Даниловка, Альберт Егорович Мироновка туттарда. Баһылыктыт оптоволокну киэрэригэр үлэспит уолаттарыгар эмиз истинник махтанан туран, махтал суруктары туттарда. Бу үрдүк үөрүү өрөгөйүн төрөтүнөн буолбут, Чакырбыт сиригэр үөскээн ааспыт Константин Еремеев аһалаатар аһата Егор Константинович Еремеев дьэбэ кэргэннээн, сиэннэринэн кэлэн тыл эппитэ иһирэх эйгэни төрүттээтэ.

Дьэ, ити курдук кыра нэһилиэкпитигэр сайдыы сана сүүрээһэ киэрэн, дьэбэ ыайы киһэһэнни аһылык кэрэ кэпсээһэ буолла.

Настя АЛЕКСЕЕВА, Сайаана ПОПОВА. Хаартыскаба түһэрдэ: Зинаида АЛЕКСЕЕВА.

Кэсисэхтин бабарабын

КЫНДАЛГА ҮӨРЭХ КЫҤАТА АҢЫЛЛЫБЫТА 60 СЫЛЫНАН

Кындалга оскуола 1959 сыллааха мин төрөлүүттэрим Александр Михайловна, Егор Спиридонович Поповтар дьизлэригэр аан бастаан аһыллыбыта. Ити кэмнэ сана оскуола Субуруускай аатынан колхуос бэрэссэдээтэлэ, Аба дойду Улуу сэриитин кыттыылаабыа, коммунист пропагандист Гаврил Дмитриевич Ефимов 1959 сыллаахха муус устат 23 күнүгэр 104 №-дээх Райсэбиэт уураабын таһаартаран, Саха АССР министирдарин Сэбиэтин уонна үөрэх министиристибиэттигэр туруорсан Кындал оскуолатын астарар.

Киэн билиилээх, инникини таба көрөр салайааччы колхуолун үлэтигэрин дойдунуларыгар олохсутаары, кинилэр оҕолорун оскуолаба үөрэттэрээри, нэһилиэнньэни өрө күүрдэн үлэни-хамнаһы тэрийэр. Оскуола бастаан аһылларыгар 12 оҕо үөрэнэрэ. Ити сабана Кындал аттыгар 4 ферма баара, онно 100-чэкэ хаһаайыстыба оҕо бөҕө этэ. Кындал-от үрэх Түөйэ, Наммара уонна өлгөм от үүнэр бастын алаастардаах, сүөһү иитиитигэр дэлэй оттуур хoduулаах, сүөһү, сылгы мэччийэр киэн мэччирэннээх алаастардаах дойду Ыал барыта бизестии-алталыны оҕолоохтор. Оскуола тутуллар буолан нэһилиэнньэ үлэти кыттыыта өссө таһаарылаах буолбута.

Сана типовой оскуола дьизитин тутуута 1960 сыллаахха тохсунньуйтан сабалланан, ити сыл атырдьах ыйыгар аһылларга бэлэм буолбута. Сэтинньи 5 күнүгэр оскуола аһыллытын үөрүүлээхтик баһиэтээбиттэрэ.

Оччолорго билиги аҕабыт Егор Спиридонович Попов 65 саастаах кыра оҕолордоох улахан уус киһи, оскуола тутуугун маастарынан сөбүлэнэн, үлэтин сабалыыр, колхуос тутуугун биригээдэтин салайан үлэлэтэр.

Егор Спиридонович Попов – маастар, Степан Барашков, Николай Смирников, Гаврил Хрисанфович Новгородов, Николай Григорьевич Кривошалькин, Гаврил Догдонов, Николай Чичигинаров, Быганов, Василий Федоров уонна Кындалтан Василий Михайлович

Монастырев, Петр Семенович Павлуцкай, Дмитрий Потапов. Оччолорго тизхиныкэ суох, барыта илии үлэтэ этэ. Ол да буоллар кылгас кэм иһигэр үлэлээн, сүрдээх улахан түннүктэрдээх, хас да халаанка олохтордоох сабыс-сана, ыл-ыраас дьизини бүтэрбиттэрэ, оҕолор үөрэнэ кирибиттэрэ. Оскуола аан бастаан аһылларыгар аҕам аах нуучча дьизлэригэр уна хоһо оскуола, ханас хоһо интэринээт этэ, онно 4 оҕо олорон үөрэммитэ.

Оттон балаһан дьизитигэр оскуолаба бастакынан дириэктэрдии кэлбит Петр Михайлович Гуляев кэргэниниин Евдокия Григорьевналыын дьукаах олорон үлэлээбиттэрэ. Гуляевтар хас да оҕолорун Кындалга оҕолонор, биэс сыл устата сүрдээх таһаарылаахтык үлэлээбиттэрэ, нэһилиэнньэ ортотугар араас уопсастыбаннай үлэни тэрийбиттэрэ. Гуляевтары таһынан учууталынан Анастасия Тихоновна Старостина үлэлээбитэ. Оччотооҕу дьон сырдыкка-кэрэбэ сүрдээх көхтөөхтүк дьулуһара. Араас өһнөөх атылаас танаһынан бары реквизиыты: тутулан, былыргы дамалар танастарын тигэллэрэ. Анастасия Тихоновна "Золушка" испэктээги туруоран, элбэх да сиринэн гастроллаатыбыт этэ. Мин Золушка оруолун толорбутум, ол дьыл ыалдьан, куоракка эмтэнэн, улаханнык үөрэммэтэбим. Анастасия Тихоновна ол испэктээккэ аптаах дьахтар оруолун толорбутун билигин да бу баардык өйдүүбүн. Капин улаатан баран билбитим— сэрри сабана Ленинградка театральнай үнүстүүккэ үөрэнэ бара сылдьыбыт. Ленинград блокадатын кыттыылаабыа, 900 хонук устата онно туйдан, нэһилэ кыл тыына ордон дойдутун булбут. Онон улаханнык ытыктанар киһилиин алтыһан ааспыт эбилин. Төһөлөөх элбэх уобараһы айыахтаабыа хаалбыта буолуой?!

Оо, оччолорго хааргыскаба туһуу дьиз суоба. Испэктээк танастарын тигитин бэйэтинэн салайара. Мотя, Дуня Бетюновалар үксүн тикпиттэрэ. Испэктээккэ кындаллар бары кэриэтэ кыттыбыттара. Ол курдук, Бетюновалар,

Парасковья, Василий Монастыреватар, Вараара, Иван Дорогунсетар о.д.а. Иван Дорогунов принц оруолун сүрдээх ситиһиилээхтик толорбутун өйдүүбүн.

Оскуола бастакы дириэктэрдэринэн үлэлээбиттэрэ: Петр Михайлович Гуляев – 1959-1963 оо., Власий Тимофеевич Слепцов – 1963-1965 оо., Анастасия Сергеевна Солдатова – 1966-1968 оо.

1969 сыллаахха оскуолатын сабаллар. Ол дьизитигэр 25 мистэлээх оччолорго сууканы эргичи үлэлиир дьыссаат аһыллар. Бастакы сэбиэдиссэйинэн Мандалина Николаевна Дуранова үлэлиир. Нэһилиэнньэ буруйулан буолбакка, үлэттэн кииннээгин политикаһыгар сөп түбэһиннэрэн, оскуола да, дьыссаат да 1973 сылтан сабыллан, олохтоохтор оҕолорун үөрэттэрээри, Болтоноҕо, Хатылыга көһөргө күһэллэллэр.

Хаарыан дьизит биһиги ытык дьоммут ыраас ыра санааларынан, илиилэрин сылааһынан тулпут дьизлэрэ көһөрүллэн кириэн, Болтоноҕо хас эма сыл устата иинэ хатан сытан баран, бар туома, көндөй көхө оскуола маастарыскайа буолан турбута.

Ити кэм кэнниттэн 16 сыл устата Кындал эмиз эстэн, солхуос сүөһү көрөр ферматыгар кубулуйан олорбута. Тарбахха баттанар аҕыйах ыал ордон хаалбыта.

Түгэнинэн туһанан, оскуола иккис дириэктэрин Власий Тимофеевич Слепцов ахтан ааһыым. Кини актыбынай пропагандист, нэһилиэнньэ ортотугар ытыллар тэрээһиннэргэ көхтөөхтүк кытара. Кыра оҕолоро, кыыстара Венера Кындал оскуолатын бүтэрбитэ. Билигин Өлүөхүмэбэ олорон, кэргэннээх, оҕолордоох. Бэйэтэ бастык иистэннэн, оскуолаба иис куруһуогун үлэлэтэр, оҕолору иискэ уһуйар. Кини саха танаһын тигиитэ Олонхо ыһаахтарыгар Майаба, Чурапчыга бастакы мистэлэри ылбыта. Ол курдук быйыл саас Өксөкүлээх аатынан Култуура киинигэр ытыллыбыт быыстапкаба былыргы сахалыы сон тоҕору кэмпилээгин тикитин көрөн сөхтүм, астынным. Итинник хас да

кэмпилээктээх, бары биригэр биригэр көрөлөр. Дьигинээх сахалыы канону тутуһан тикит үлэтинэн "Национальной тиги" анал аат хаһаайынынан буолбута.

Кинини көрсөн кэпсэппиллэр кындаллары—оччотооҕу оҕолору дьону миигиннээбэр ордук өйдүүр эбит. Кындалы наһаа ахгарын, тиги сылдыһан бабарарын этэн, миигин үөртэ.

Аны сайын дойдутугар Өлүөхүмэбэ Олонхо ыһааба буоларынан, сана үлэлэри айан кыттыахтаабын туһунан билиһиннэрдэ. Кыыстыгыгар Венера Власиевнага айар үлэтигэр үрдүк ситиһиилэри бабарыабын.

Оттон убай Виталий Власиевич үрдүк үөрэби бүтэрэн Сахатын сирин хоту улуустарыгар Өлүөхүмэбэ, кэлин Нерюнгри оройуонугар прескурорунан үлэлээн баран, билигин бочуоттаах сынныаланна опорор, сурук үлэтинэн дьарыктанар. Кэргэннээх, оҕолордоох, сиэннэрдээх.

Онон биһиги Кындалбытыгар үөрэммит, үлэлээбит оҕолор билигин бары норуот хаһаайыстыбатын бары салааларыгар ситиһиилээхтик үлэти-хамсыы сылдьалларыттан киһи үөрэр.

Оттон капин "Кырыы уаастактары чөлүгэр түһэри" дьиз Биһебьыталыстыба уурааҕар сөп түбэһиннэрэн, 1989-1990 оо. Кындалга сана оскуола-саад тутуллан олоххо кириэр. Күн бүгүн, аҕыйах да оҕолоох буоллар, үлэли турар.

Оскуола-саад бастакы дириэктэринэн Анна Гаврильевна Слепцова үлэлээбитэ. Оттон кини кэргэнэ Илья Михайлович 1994 сылга дьэри биригэдириинэн эмиз бэрт таһаарылаахтык үлэлээбитэ.

Онон ааспыт көлүөнэ дьоммут өйдөрүн-санааларын түмэн үлэлээн-хамсаан ааспыттарын ханнык да кэмнэ баһаабырдыбакка кэлэр көлүөнэ ыччакка үлэлээн ааспыт олохторо, кэрэ баһиэ кэмнэрэ уос номоҕор кириэн, кэпсэнэ туруон бабарарын.

Александра Егоровна КОЛЕСОВА, Кындал олохтооҕо.

Спорт

БРОНЗОВЫЙ ПРИЗЕР -- ЯН ФЕДОРОВ

В поселке Мирный Республики Татарстан 21-29 августа проходят лично-командное первенство России по стрельбе из малокалиберного оружия и личные Всероссийские соревнования по стрельбе из пневматического оружия среди спортсменов 2001 г.р. и моложе.

Для участия в двух самых престижных соревнованиях национального юниорского сезона заявильсь более 320 участников из 39 регионов страны.

На первенстве России во второй соревновательный день юноши разыграли медали в олимпийском упражнении «скорострельный малокалиберный пистолет, дистанция 25 метров». Всего в этом упражнении медали оспаривали 24 спортсмена из 13

субъектов России. Личное золото завоевал кандидат в мастера спорта из Красноярского края Никита Манн (тренер Р.Вазихов). Второе место занял краснодарский стрелок Михаил Брайко (КМС, тренер Д.Брайко). На третью ступень пьедестала почета поднялся 15-летний чуралчинец Ян Федоров, кандидат в мастера спорта из Республики Саха.

Тренируется юный снайпер под руководством Сергея Петрова в РЦСП школе им Д.П. Коркина. Ранее этой весной Ян Федоров становился серебряным призером первенства страны в Майкопе.

Соревнования в Татарстане продолжатся до 29 августа.

Sportyakutia.ru

Устуорууа чаччылары

ПРОФЕССОР Г. П. БАШАРИН „САХА ҮС РЕАЛИСТ СЫРДАТААЧЧЫТА“ ДИЭН КИНИГЭТЭ ТАХСЫБЫТА 75 СЫЛА

Бүгүнгү аабааччы билиэхтээх кырдьыга 429 (54-56)

Салгыыта. Иннин «Сага олох» от ыйын 19 күнүнээди нүөмэригэр көр.

Авторы кини "Против извращений истории якутской литературы" резко и необоснованно критиковали известного ученого А.Е. Мординова за его статью "О прогрессивном значении присоединения Якутии к Русскому государству" и за то, что он при обсуждении книги Г. Башарина "Три якутских реалиста-просветителя", происшедшее в г. Москве 1951 г. в Союзе писателей СССР, поддерживая буржуазно-националистические взгляды книги Г. Башарина.

К счастью, ныне справедливость восторжествовала. Научная объективность победила.

Литературовед Д.Е. Васильева этэро олох оччотообу чаччытыгар олобулар. Суруйааччылар үрдүлэригэр саба түһүү күүһүрбүтэ. Олоро суох кириитикэбэ саха суруйааччылары үгүстэре түбаслиттэре. Михаил Дьордуурап, Леонид Полов, Дьун Дьаахтылы, Суорун Омоллоон, Амма Аччыгыя, Николай Зуболюккай о.д.а. Быһы-майгы төһө даҕаны итинник ытыһыллан турдар. суруйааччылар үгүстэре устуорук Г.П. Башаринны көмүскээллэре, кини кырдьыга тиллэригэр эрааһлар, итэҕэйэллэре, көнө санаалаах интеллигеннарга дьыала ис хоһооно хайдаһын тулуурдаахтык испээн, быһааран, өйдөтөн бизрэллэре. Үгүс суруйааччылар Г. Башаринны кытары дьордуулары, кинини өйөөһүннэрин ыһылаах-түүрүүлэх да күннэргэ-дьылларга кубуллуктаахтара диирбэр төрүөттэр бааллар.

Бу кинигэбэ Семен Николаевич Горохов учуонай "Зарубежные авторы о Г.П. Башарине и его монографии "Три якутских реалиста-просветителя" диэн дириң ис хоһоонноох, омуртар учуонайдара Г.П. Башарин үлэтин ырытылыаһын, бигирээһиннэрин ымпыгар-чымпыгар кириэн туран ырытарынан тэннээбэ суох ыстатыйата кирибитэ бу түмүү суолтатын үрдэппитин эппэт буолуохха сатамат.

Бэйэм эра бу ыстатыйаттан билдим Вальтер Колара уонна Фредерик Прэгэ 1954 сыллаахха "Народы Советского Дальнего Востока" диэн үлэни суруйбуттарын кинилэр бу холбоһон суруйбут үлэлэрэ Вашингтонна уонна Делигэ хос таһаарыллыбыт эбит. Учуонайдар бу үлэлэригэр "Якутский национализм и "Инцидент Башариным" диэн икки суол боллуруочу ырыппыттар эбит.

Омур дьоно Г.П. Башарин бу үлэтигэр араас сыанабыллары бизрбиттэрин учуонай С.Н. Горохов бу курдук холобурдуур "1990 г. в Лондоне опубликована солидная работа "национальный вопрос СССР" в котором 19-я глава под названием "Якуты" принадлежит неоднократно побывавшему в Якутии, известному ученому этнологу профессору Кембриджского университета Пирсу Витебски" (ыйыллар үлэ 81-91 Октябрь 1990. с. 304-318). Автор считает А.Е. Кулаковского выдающимся якутским этнографом и писателем, который в поэме "Сновидение шаман" предрекал при определенных условиях "гибель якутского народа от действий советской власти". За это высказывание пост-подвергался после смерти критике. В

этой связи, "вышедшая в 1944г. одного якутского историка вернула ему доброе имя" эппитин холобурдуур.

Омур профессордара Г.П. Башарин "Три якутских реалиста-просветителя" дьонуннаах үлэтигэр бизрбит сыанабылларын инэнтонон чинчийбит учуонай С. Н. Горохов бу дьобус эрэри олус наадалаах ыстатыйатыгар манньк түмүккэ кэлбитэ: "Такого вкратце основное содержание рецензируемых нами работ зарубежных авторов о Г. Башарине и его монографии. Изложенный материал позволяет сделать следующие выводы:

1. Профессор Башарин-известный не только в стране но и далеко за ее пределами ученый. Его знает зарубежный читатель, его труды широко использовались исследователями зарубежных стран.

2. В работах зарубежных авторов проходит мысль о том, что автор книги "Три якутских реалиста-просветителя" вопреки установившимся взглядам в отрицательной пропаганде тоталитарного режима на литературное наследие А.Е. Кулаковского, А.И. Софронова, Н.Д. Неустроева, как на буржуазно-националистическое, смело выступил в его защиту, за что и был подвергнут гонениям.

3. Зарубежные авторы во многом оказались правы, хотя некоторые их положения нуждаются в разъяснениях. Они не поняли интернационалистической сущности работы Г.П. Башарина, — диэн сөптөөх сыанабылы бу ыстатыйатыгар бизрбитэ.

Америка идеологтара кини үлэтигэр интэриэстэрин төрдө-төбөтө туохха сытарын Георгий Башарин ССКП Саха сиринээди обкомун пленумугар олунньу 19 күнүгэр 1962 сыллаахха бу курдук быһааран, этэн турардаах: В постановлении бюро обкома от 6.02.1952г. допущены три крупные политические ошибки.

Во первых, оно отняло у народа и отдавало литературное наследство Кулаковского, Софронова и Неустроева действительным буржуазным националистам, якутским тойонам и купцам давно похороненным Октябрьской революцией и победой социализма. Если бы якутские тойоны и купцы уцелели до сих пор, то они благодарностью подписались бы под этим.

Во-вторых, это постановление, обвиняя в различных политических ошибках, дало основание шельмовать несколько десятков якутских коммунистов, воспитанных в духе ленинизма социалистического интернационализма. И под этим подписались бы действительные националисты.

В третьих, данное постановление как бы узаконило несовместимые ленинизмом методы администрирования и декретирования в руководстве наукой, литературой и искусством.

Именно подобной своей сущностью постановление бюро обкома от 6 февраля 1952 г. вызвало большой интерес в Соединенных Штатах Америки.

В 1954 году в Нью-Йорке два идеолога американских империалистов, Вальтер Коларе и Фредерик Прэгэ на английском языке опубликовали сэжю антисоветскую,

клеветническую книгу о народах Советского Дальнего Востока. В этой книге говорится и о Советской Якутии. Однако из многочисленных и разнообразных источников авторы предпочли использовать постановление бюро обкома от 6.02.1952г, статью т. Борисова и книгу Канаева, Ефремова и Тихонова.

Идеологи американских империалистов развивают, в основном две мысли:

Во-первых, из их писанины видно, что история Якутии есть не история сближения и дружбы русских и якутов, не история классовой борьбы и революции, не история строительства социализма, а история буржуазного национализма, история вражды русскими и якутами.

Во-вторых, авторы, касаясь моей биографии, делают ироническое заключение, что до 1952г. жизненный путь Башарина «отражал только положительные стороны советской национальной политики в Якутии». Но жизненная правда, продолжают они, оказалась не в этом, а в другом. Идеологи американских империалистов, принимая за чистую монету постановление бюро обкома от 6.02.1952г, нашли в нем «доказательство» того, что в Якутии коммунисты проводят якобы отрицательную национальную политику.

Историческое значение принципиального и последовательного исправления ошибок 1952г. будет состоять в том, что оно нанесет должный удар по клеветнической пропаганде идеологов американских империалистов», — диэн дириң дакаастабылпаах этиини Георгий Прокопьевич Башарин бу пленумна онорбута, политика сыһа, баттыгастаах суолунан барыыта хайа да күн охсуулаах буоларын өссө төгүл ити исторической суолталаммыт этиитинан бизрэллэпитэ.

Г.П. Башарин «Три якутских реалиста-просветителя» үлэтин суруйар кэмигэр Саха сиригэр быһы-майгы, политической тосхол хайдах этэй?!

Бу ыйытыыга Георгий Прокопьевич Башаринкын биир буһууну-хатыны ааспыт кини идеятын өйөөбүт, саха интеллигенциятыгар көмүскэли онорууга үтүө бадалаах Чурапчы Болтоногуттан төрүттээх историк Г.Г. Макаров ити тыһааһыннаах кэми бу курдук быһаарбытын болҕойорбут наада. Историк Гаврил Георгиевич Макаров бу кинигэбэ «О книге Г.П. Башарина «Три якутских реалиста-просветителя» диэн ыстатыйатынан кыттыбыта.

Кини чаччы баар буола сылдыбыт тыһааһыннаах быһы-майгы туһунан ити ыстатыйатыгар бу курдук эппитэ: "...Господствовала классовая идеология, на основе которой можно было любого честного труженика оклеветать и репрессировать. Так давно умерших основоположников и классиков якутской литературы А.Е. Кулаковского, А.И. Софронова и Н.Д. Неустроева в 1938г. решением бюро Якутского обкома партии объявили реакционными и буржуазно-националистическими писателями. В такой трагической обстановке над людьми интеллектуального труда как

дамоклов меч довлел страх. (Мин бэлиэтээһиним).

Вот таковы особенности исторической обстановки, когда появилась в 1944г. знаменитая книга Г.П. Башарина «Три якутских реалиста-просветителя». Надо подчеркнуть, что это было смелым выступлением молодого ученого против партийного диктата против клеймого, антинародного постановления», — диэн.

Г.Г. Макаров историк кини быһыытынан билигин аабааччы туу өйдүөхтээгин, бу үлэбэ сорох түгэннэргэ хайдах-туох сыһыаннаһахтааһын, болҕомтолоох уонна оччотообу кэм-кэрдии быһытын-майгытын ырыналаан өйдүүр кыабы үөскэтиннээхтээгин туһунан бэртээхэй уонна олус диэн наадалаах сүбэни бизрэр: "При чтении и изучения этого труда необходимо учесть некоторые парадоксы, т.е. мнения и суждения автора, не соответствующие современным представлениям, но обусловленные вышеуказанными особенностями той непростой эпохи.

1. Девизом книги является цитата из Молотова о возрождении культуры и о любви к истории всех народов СССР. Эти слова Молотова не соответствуют действительности. Как известно, Молотов наряду со Сталиным и другими отвечает за массовые репрессии против советского народа, видных деятелей советской культуры. Знаменитое постановление ЦК партии «О положении якутской организации» от 9 августа 1928г. подписано Молотовым. (Мин бэлиэтээһиним).

2. Организаторы и руководители Якутской АССР 1920-х гг. М.К. Аммосов и П.А. Ойунский, поддерживавшие писателей и издававшие их труды, не упомянуты, так как были репрессированы в 30-х гг. врагом народа. На вопрос, почему только его упомянул, автор отвечал: он отличался своими левацкими выступлениями.

3. ...На многих страницах книги Г.П. Башарин снялся и руководствовался высказываниями и указаниями И.В. Сталина по национальному вопросу. Это понятно, ибо тогда Сталин был теоретиком и проводником ленинской национальной политики в СССР и во всех национальных республиках.

...Отсюда понятна и отрицательная оценка Г.П. Башариным «Союз якутов», созданного 4 января 1906г. деятельности В.В. Никифорова, Алтан Сарына и других. Ясно, что находясь под партийным диктатом и ограниченный марксистскими догмами, Башарин не мог писать по-другому.

Түмүккэ Г.Г. Макаров историк ити курдук быһаарылыгары өйдөтүүнү-санатыны этэн туран: "Г.П. Башарин убедительно показал, что у Кулаковского, Софронова и Неустроева не было антирусского национализма, даже его элементов. Он заключал: «Своим реалистическим отражением всей дореволюционной действительности в литературе, своей критикой полупатриархально-полупфеодалного строя и колониальной политики царизма, своим правдивым заявлением об угрозе вымирания якутского народа, Кулаковский, Софронов и Неустроев подтачивали корни колониально-тойонотского режима, настроили народ против этого режима, тем самым

Устурууа чэхчылара

Салгыгта. Иннин 4-с стр. көр.

объективно явились идеологами национально-освободительного движения. (Башарин. Укаа. Соч. с.120)», - диин этиитэ бары өттүнэн оруннаах уонна билингви көлүөнэ дьон өйдүүлэригэр, оччотооһу кэмнээби эрэйи-кыһалҕаны, кыбытылаах өрүттэр баалларын табатык сыаналыылларыгар бары өттүнэн тирэбиэрэр. Манньк быһаарылары Г.П. Башаринны кытары өр сылларга алтыһыт, кыһарылланы кизин кытаанын бэйэтин кэмгэр көрсүбүт историк иһи быһыытынан Г.Г. Макаров бу кинигэ бизэбит сыанабыллары аһалар көлүөнэ историктарга оччотооһу кэм түһүүлээх-тахсылаах өрүттэрин табатык сыаналыылларыгар олус диин туһалаах уонна наадалаах даһаны информациянан булар диин этэрим наада.

«Саха литературатын критикатын историятыгар, уопсайынан, саха учуонайдарын үлэлэригэр хайаларыгар да Г.П. Башарин профессор «Саха үс реалист сырдатааччыта» диин кинигэтин курдук кизиник, уһундук дьон болбомтотун тардыбыт кэлсэтии, мөккүөр, охсууу киинигэр турбут ханнык даһаны кинигэ суох», - диин этиинэн Г.П. Башарин «Саха үс реалист сырдатааччыта кинигэтин суолтата» диин ыстатыйатын Георгий Прокольевич Башаринна үөрэммит, кини салайан үлэлэппит историяга курулуосун биер актыыбынай чилизинэн буолбут, лекцияларын көтүлпэнкэ истибит, кэлин «Тулаайах оһо», «Тыгын Дархан» уонна «Дьылҕам мизэ» диин бөдөг романнары суруйбут, кэлин норуодунай суруйааччыга тийэ үүммүт, Г.А. Ойуунускай аатынан бириэмийэ лауреата, Саха өрөспүүбүлүкэтин Духобунаска академиятын академига Василий Семенович Яковлев – Далан суруйбута бу кинигэ бизэбит. Кылгас курдук көстүбүтүн иһин Далан бу бэлиэтээһинэрэ чолчу сыаллаахтар-соруктаахтар.

Далан бу ыстатыйатыгар: «Саха дьонун кэнники кэмнээби, үйэ анаарынааһы култуурунай сайдыытыгар олус улахан сабыдыалламмыт ити кинигэ норуот саамай ыалдьар болпуруоһун – кини литэрэтиирэтик үөскэппит, төрүттээбит бастакы үс суруйааччыларын А.Е. Кулаковскай, А.И. Софронов уонна Н.Д. Неустроев тустарынан этэ», - диин тоһоболоон бэлиэтээбитэ. Кырдык, саха дьонно Кулаковскай хоһоонно, Алампа драмата, Неустроев пьесалара, кэпсээннэрэ суох буолууга тиздэн эрэр оччотооһу политиканы хара бастаан-тыгтан сөбүлээбэтэ. Кулаковскай ааһыы бобуллубут да сылларыгар саха дьонно үтү-хайабаһы булан, кини кинигэтин кистэлэнинэн ааһаллара.

Мин тус бэйэм чолчу биер онук холобуру көрбүт киһинэн буолабын. Ол манньк түгэн этэ. Хотугу байдал кытылыгар – Сабаһыырга олордохпутуна Чурапчы Болгоногуттан Березкин Дьаакып диин киһи кирибитэ. Кини кыһынны кэмэ балык биригээдэтин дьонугар чэй өрөөччүмэн, асчытынан сылдьыбыта. Төбө эрэ сүрээс суоһунан биллибит этэ.

Биер сарсыарда ийэлээх аһам кэлсэтиилэрин истибитим. Ийэм этэр: - Дөһөөр, Өндөрөй, ити Дьаакыбы сүрээс суох дииллэр ээ. Дойдугар тиргиллэн үлэһит бэрдэ этэ дии...

- Дьэ, билбэтим. Туох да диин этэр кыаһым суох. Бэйэм да муодарыыбын Дьаакып хайдах сүрээс суох аатырбытын... Көннөрү нэс

киһини түһэрэн этэр буоллахтара дуу, хайдах... - аһам итинтэн ордук тугу да эллэтэ.

Биер үтүө күн, ол саһана Бааччах үөһүгэр (боротуокатыгар) олорор кэммит этэ, оһолор хойугаан турбуллубут. Идэбитинэн тимир оһох иннин былдьаһан, таннаары үтүһэ-анньаһа сатыы турдахпытна, таһырдыаттан Дьаакып кириэн кэлбитэ. Кини чэй өрөр, күөс күөстүүр, ууну-хаары бэлэмниир эбээһинэстээбэ. Ону таһынан биригээдэ дьонун оһолорун ас тардан аһатара, ол туһугар түбүктээх үлэтигэр миигин көмөлөһүннэрэрэ.

Оһолор аһаан-сизин чампалана олордохторуна, Дьаакып миигин ыһаран ылбыта уонна кириэр аан чанчыгынааһы эркиннэ халтаһынынан быһыллан оноһуллубут дьобус хоһугар киллэрбитэ. Олор итиннэ диин оронун ыйбыта. Оронун үрдүнэн көхөбө ыйанан турар, балык сыата инэн лаһыран хаалбыт сонун сүрдээх диригинник тигиллибит уна эһээрин хармааньтан сүрдээх халык кинигэни ороон таһаарбыта уонна онтун тобугар ууран олорон миэхэ көрдөрбүтэ. Кинигэ сүрдээх халык этэ. Дьиктиригэм иһин дьахталлар мэтириэттэринэн төгүрүтүлүбүт тастааһа.

Дьаакып ол кинигэни тобугар ууран олорон, ааһан кириэн барбыта. Мин истибэтэхпин истэн айахлын атан баран олорбутум. Сүрдээх уус тыллаах, ону бигэрэтэр ойуулардаах кинигэ буолан бизэбитэ.

- Тоойуом, Сэмэн, бу бобуулаах кинигэ Мань илдьэ сылдьарбын биллэхтэринэ, ким эрэ хобулаан биздээһинэ хаайыыга ытыахтарын сөп. Дьон суоһуна эрэ ааһабын. Дьоннор төрүт кэлсээмэ. Онон бу эн биһиги кистэлэнмит буолар аны мантан ыла, - диибитэ Дьаакып улахан төбөтө саллаһан олорон.

Кэлин билбитим ол кинигэни суруйбут киһи Алексей Кулаковскай – Өксөкүлээх Өлөксөй буоларын... Мин Дьаакып барахсан ол кистэлэнин кимизэх даһаны кэлсээбэтэбим. Балыксыттар илимнэрин көрө киридэллэр эрэ, кинигэбитин аахлытынан барарбыт. Уһун кыһыны быһа аахтыллыт. Ити курдук саха дьонно Кулаковскай ырыатын, хоһоонун бобуулаах да кэмгэр бэрт кистэлэнинэн ааһаллара. Дьаакып сүрээс суох диин бэрт үчүгэй суох ааты сүгүүтэ, дьининэн эттэххэ, Кулаковскай ырыатын-хоһоонун кистээн ааһарын кытары сибээстээбэ. Саха дьонно ити курдук Кулаковскай ырыатын-хоһоонун сөбүлүүлэрин биер түгэнин ити курдук көрөн-билэн турардаахпын.

Далан бу ыстатыйатыгар Георгий Прокольевич Башарин героизмын туох болпуруостарга сыһыаран бэлиэтирин билэрбит-өйдүүрбүт олус диин наада. Кини этэр эбээт: «Бастакы саха үс суруйааччылар ити кэмэ партия ыйытынан буржуазнай националистар диин дьаралык сыһыарыллан, айымныылара бобуллубут кэмэ этэ. Партия этиитин утары баран, кинилэри тилиннэрэр туһунан болпуруоһу туруоруу улахан гражданскай эрдээх буолууну, прогрессивнай өйү-санааны, кырдык иһин туруулаһар политическай воляны, дьулуруу эрэйэрэ. Норуоттан тахсыбыт соорудак-учуонай Г.П. Башаринна киһи быһыытынан, учуонай быһыытынан ити хаачыстыбалара толору бааллара. Ол даһаны иһин өр сыллаах ыар идеянай охсуһууну, сойуспаһыны тулуйан төрөөбүт норуотугар кини үс суруйааччытын духуобунай нэпилиэстибэтин төннөрбүтэ.

Г.П. Башарин дьаныардаах үлэтин түмүгэр саха литературатын төрүттээччилэр биографиялара

олус диригинник ымыкытаан-чымпыкытаан үөрэтиллибитэ, кинилэр айымныылара тула өттүттэн чинчиллэн сыаналаммыттарга – улуулара, талааннара, үтүөлэрэ-өһөлөрө Саха сириин, Арассыйа учуонайдарынан, суруйааччыларынан толору дакаастаммыттарга уонна аны ким даһаны кинилэри ылан быраһааттына, ким даһаны кинилэр айымныыларын көмө сатаабат курдук бигэтик литературабит историятыгар бэйэлэрин мизстэлэрин булбуттара (мин бэлиэтээһиним)», - диин дьобуннаах сыанабылы учуонай Г.П. Башарин чэхчы даһаны героическай үлэтигэр бизэбитэ бары өттүнэн оруннаах.

Норуодунай суруйааччы В.С. Яковлев – Далан бу ыстатыйатын бүтүүтүгэр Г.П. Башарин бу дьобуннаах үлэтин суолтатын туһунан олус интэриэһинэй түмүктээһини онорбута, ону билэрбит-өйдүүрбүт наадатын тоһоболоон бэлиэтээбитэ: «Г.П. Башарин «Саха үс реалист сырдатааччыларга» диин кинигэтин суолтата итинэн эрэ бүлүт дии саныыбын. Өссө, бу кинигэ саха норуотун прогрессивнай интеллигенцията сөптөөх, таба научнай платформага түмсүүтүгэр, кини норуот быһыытынан биригэ сомоһолоһуугугар идеянай сүрүн төрүт, өй-санаа оһоһо, фундамена буолбута диин этиэм этэ (мин бэлиэтээһиним). Уонна итиннэ дии саныыбын мин кини кинигэтин өтөрүнэн өлбөт-сүлпүт суолтатын диригин төрдө», - диин.

Далан ити этиитэ Г.П. Башарин «Саха үс реалист сырдатааччыта» диин кинигэтин суолтатын өйдүүрбүтүгэр олус диин наадалаах, туһалаах тосхолоһуунунан буолар.

Олус карэхсэбиллээх чэхчыны кэлин философскай наука доктора буолбут, ыччакка туһаайан үгүс кинигэлэри суруйбут, биллэр үлэлэрдаах, өр сылларга СГУ-га философия хайыскаларынан устудьуоннарда лекциялары аахпыт профессор Борис Николаевич Попов историк Г.П. Башарин «Три якутских реалиста-просветителя» диин кинигэтин аан бастаан хайдах быһыыга-майгыга көрсүбүтүн туһунан «Третья встреча» диин ыстатыйатыгар суруйбутун холобурдаатаахха манньк: «Однажды мать принесла из Арылаха, находящемся от нас почти в десяти верстах, не очень толстую, в мягком переплете на русском языке книгу. Она называлась «Три якутских реалиста-просветителя». Рядом, на другой странице, было напечатано то же самое название на якутском языке. Книгу на русском языке читать и тем более понимать было чрезвычайно трудно... Помню, нарисовал я портреты Чапаева, Буденного, Щорса. Кроме того, якутских богатырей Мюльджю Беге, Ньургун Боотура Стремительного, по книге «Три якутских реалиста-просветителя» портреты Кулаковского, Софронова, Неустроева, а также несколько якутских орнаментов. Книгу саму частично читал, но в сущности ничего не понимал...», - диин суруйар Борис Николаевич, ити кини «Три реалиста-просветителя» диин кинигалиин бастакы көрсүүһүтэ.

Салгыы Борис Николаевич кэпсир: «Однажды он мне рассказал, что в Якутске живет и работает сын сыланского старика Прокопия Башарина. Очень-очень образованный человек. Но его объявили на районном собрании врагом народа, запретили написанную им книгу. Сам мой отец не верит этому, потому что Прокопий бедняк, и честный, и что его сын в школе учился очень хорошо и никак не может стать врагом народа. Дальше отец продолжал: «Как плохо, когда у

человека не образование, сам бы все читал, узнал и имел свое мнение».

Потом, обращаясь конкретно ко мне, говорит: «Поступишь в школу и будешь учиться долго и многому, как этот сын Прокопия Башарина.», - диин Саха тыатын боростуой оһонньоро барахсан хайдах курдук сөпкө толкуйдууруй, үөрэби өрө тутарый, балыырга түбэспит дөһөрүн оһотун хайдах курдук курутууан туран аһынарый, үөрэх эрэ кырдыгы таһаар кыаһар хайдах курдук диригинник итээһэйэрий, уола үөрэхтээх буолуон хайдах курдук баһарарын уонна ону наадалааһынан ааһарый? Этээхтиир ээ, бу Ньукуус оһонньор барахсан – «киһи бэйэтэ өйдүүр-саныыр кыаһын бэйэтэ үүннэриэхтээһин, ити Борокуоплай Баһаарын уолун курдук буолуохтааһын туһунан уолугар этэр эбээт! Бу кылгас эпизод оччотооһу төрүт өйдөөх саха тыатын дьонун хайдах курдук диригинник долгулутун чаһылхайдык кэрэһалиирин олус күндү, ол кэми өйдүүргэ кыаһы бизэрэр. Борис Николаевич Попов философ историк Г.П. Башарин бу кинигэтин иһин иккис төгүл көрсүүһүтэ ити курдук диригин ис хоһоонноон тахсыбыт ээ, дөһөттөр!»

Борис Николаевич Попов СГУ үөрэнэ сылдьан Василий Капитоновтан көрдөһөн-көрдөһөн, Г.П. Башарин «Три якутских реалиста-просветителя» кинигэтин ууруна сылдьарын билэн, атыыласпыт эбит. Ол кэнниттэн Н. Канаев, Г. Ефремов уонна Г. Тихонов «Против извращений истории якутской литературы» диин аатынан тахсыбыт, Г. Башаринны эхириэппит кинигэлэрин булбут. Дьэ, уонна ырытан-үөрэтэн кириэн барбыт эбит. Иккис куруус устудьуона кини 1960 сыллаахха балаһан ыйыгар – күннүгэр (дненигэр) түөрт суол бэлиэтээһини онорбуттаах эбит. Ол бэлиэтээһиннэригэр эдэр киһи оччотооһу санаатын таһыма олус сөптөөх хайыскага тахсыбытын бэлиэтии көрүүххэ сөп:

«3. Как бояться подобные авторы выступить одному против крупного, настоящего ученого. Подобные авторы «оживляются», когда они представляют какой-нибудь коллектив или отряд.

4. Как умеют люди, далекие от науки, ругаться, выдерживать нужные им слова из контекста, измышлять и приписывать свои же болезни, сопровождая им громкими политическими ярлыками. Для такого умения не требуется большого ума и таланта». Сентябрь, 1960г., - диин суруммуттун.

Бу дьобускаан түмэн оноруу кинигэ хас биер страницатын арыан истэххинэ, биригэн биер сонун сыанабыллар, санаалар тиһиликтэригэр кэтиллэ туһаһин уонна: «Уо, онук эбит дуу?!» - диин сана аһайбыккын билбээк да хаалаһын.

Литературовед Зоя Константиновна Башарина бу кинигэ «Проблема литературного наследия классиков якутской литературы в научной деятельности профессора Г.П. Башарина» диин ыстатыйанан кыттыбыт. Кини биер суол олус интэриэһинэй чэхчыны холобурдууругар кэтиллэ түстүм ээ: «В 1992г. №12 журнала «Чолбон» опубликована статья критика Е.П. Шестакова – Эрчимэн о А. Кулаковском. Он вспоминает о презентации юбилейных «Якутской интеллигенции», где с вдохновением выступал Г.П. Башарин. Это была последняя публичная речь профессора о своем любимом герое – Кулаковском. Эрчимэн в статье искренне сожалеет, что при жизни Г.П. Башарина не написал о своей оценке огромного труда ученого в области якутской литературы» - диин суруйар.

Сэмэн ТУМАТ.
Салгыыта бэһээттэнэ.

